

Koopen 100 år

TORBJÖRN NÄÄS

Ursprung

Kooperationen har sitt ursprung i England. År 1844 bildade en grupp vävare i Rochdale en förening där man satsade ett pund var, för att sätta upp en livsmedelsbutik. Detta skedde i hög grad som en protest mot det utbredda fusket i detaljhandeln.

Kooperativa förbundet Sverige

De första svenska kooperativa handelsföreningarna bildades i slutet av 1800-talet och 1899 samlades 42 föreningar till »Allmän kooperativ kongress« och bildade Kooperativa Förbundet (KF).

Den lokala föreningens historia och utveckling är en del av de förändringar som skett inom det kooperativa förbundet. Egna varumärken gjorde att man kunde hålla priser nere och ändå leverera varor av hög kvalitet. Även verksamheter som t.ex. sparkassa, konsumentblad och provkök gagnade föreningens medlemmar.

Fotot taget före 1935. Fotograf okänd.

Ideologiska principer

Kooperationens ursprungliga principer nedan har anpassats över tiden. Till exempel accepterar KF numera kapitalränta och handel på kredit genom sitt kreditkort. De ursprungliga principerna var:

- Öppet och frivilligt medlemskap
- Demokratisk förvaltning – en röst per medlem
- Återbäring i förhållande till gjorda köp
- Begränsad kapitalränta
- Kontanthandel – ingen handel på kredit
- Politisk och religiös neutralitet
- Upplysning

Bildandet av Kooperativa föreningen Sollerön

Under 1800-talets senare hälft förekom flera handelsbodas på Sollerön. Tidigare hade man förlitat sig på forkörningar till Mora, Falun och Gävle för att inhandla varor som självhushållningen inte kunde erbjuda. Johan Svensson berättar om detta i en skrift som utgavs i samband med att föreningen firade 50 år 1966.

De första drivningarna efter storskiftet hade börjat och gav arbete med avverkning och flottning.

Skogsaffärer genomfördes under den här tiden och en hel del pengar var i omlopp. Ett flertal butiker med vinhandel förekom.

Uppe på kyrkbacken började flera affärer att etablera sig. Anna Nilsson från Värmland bedrev handel söder om kyrkan på den plats där »Melinska« huset låg. Sol Lars Jonsson hade en mindre affär som låg på platsen för den tidigare ICA-butiken.

I Utanmyra hade korpralen Lars Lejon en affär. Senare startade Hinders Anders Andersson en handel i byn som bedrevs långt in på det nya seklet. I Gruddbo har det också förekommit handel och senare även i Ryssa.

Några år in på det nya seklet tillkommer *Nybudi*, som senare skulle bli den affär som bedrevs av Gunnar Hinders. I *Nybudi* fanns även kafé och bageri. Norr om kyrkan fick Skinnargården

ny ägare och E.E. Lindhé bedrev här handel i nybyggd fastighet med affär och pensionat.

Intresset för kooperativ handel hade länge varit starkt på Sollerön. Trots att flera affärer redan fanns, gav utvecklingen utrymme för mer handel. Jordbruket hade gått framåt och man ville både köpa och sälja. Skogen gav mer inkomster. Byggnadsverksamheten var livlig och allt skapade en gynnsam utveckling.

Efter ett föredrag av resetalaren Otto Larsson i Godtemplarhuset på Sollerön den 25 februari 1908, diskuterades bildandet av en kooperativ förening. Som resultat av diskussionen valdes en teckningskommitté bestående av Anders Holmer, Mats Larsson samt Sar Anders Andersson med uppgift att undersöka möjligheterna att förverkliga föresatserna.

Den 30 april samma år tog styrelsen beslut om att bilda föreningen »Sollerö Kooperativa förening u.p.a.«

Styrelsen utsåg ombud i byarna som hade till uppgift att ansluta medlemmar och insamla inträdesavgifter till föreningen.

Den första styrelsen bestod av ordförande Anders Holmer, Sekreterare Lars Siljestränd, kassör Mats Larsson, vice ordförande Vik Anders Jönsson och vice sekreterare Per Lindén.

Vid styrelsemöte den 20 juni 1908 beslöt styrelsen att kontakta Louis Larsson och Sollerö mejeri AB för att diskutera avtal kring lokal för butiken. Den 11 oktober 1908 bestämde sig styrelsen för att anta erbjudandet från Louis Larsson att hyra hans affärsfastighet med tillhörande lager. Till handelsföreståndare hade man valt Bernhard Hedlund från Mora. Vid slutet av 1908 beslöt man sig för att vänta med öppnandet av butik. Detta p.g.a. kris-tider med åtföljande arbetsbrist, dålig skörd föregående år och dåliga kommunikationer till Sollerön.

Under de närmaste åren kan man i protokollen skönja en uppgivenhet och osäkerhet kring föreningens fortlevnad och hur lokalfrågan skulle lösas. Under 1915 återupptogs diskussionen med Sollerö mejeriförening vars verksamhet legat nere i flera år.

I protokoll från den 19 mars 1916 kan man läsa att föreningen

nu uppnått ett kapital som vida översteg det tidigare beslutade minikapitalet om 5000 kr i säkra förbindelser. Styrelsen fick därför i uppdrag att snarast öppna butik och att ”inreda Mejeribyggnaden till affärslokal eller på annat lämpligt ställe förhyra lokal”.

Björkliden. Handkolorerat foto ur Koopens fotosamlingar.

I slutet av mars 1916 skrev man ett hyreskontrakt med Elias Emanuel Lindhé. Han bedrev affärsverksamhet i fastigheten »Björkliden«, nuvarande Koopen, och hade bestämt sig för att upphöra med detta. Uppgårelsen resulterade i att lager och inventarier övertogs av föreningen. Hyreskontrakt upprättades att gälla tills vidare. I avtalet ingick att Bälter Johan Persson antogs som handelsföreståndare för affären. Bälter Johan var gift med E. E. Lindhés dotter Ester Lindhé.

Koopen

Den 5 april 1916 kunde föreningen öppna den efterlängtda kooperativa butiken på Sollerön. Den kom att till vardags få heta »Koopen«, en benämning som följt affären fram till våra dagar.

Vid extra sammanträde 1 juli 1917 beslöt styrelsen att förvärva

E. E. Lindhés fastighet i Häradsarvet. Avtalet skrevs under i oktober samma år.

Styrelsen lät uppföra ett magasin vid ångbåtsbryggan i Bengtsarvet. En stor del av affärens varulager transporterades på denna tid med ångbåt till Sollerön. Butiken i Häradsarvet har senare använt extra lager i uthus på Storangården och Bölgården. Dessutom användes under en period skolans gamla vedbod. På liknande sätt hyrdes uthus i Gesunda och kanske också i Ryssa.

Fastigheten

Gården ägdes vid storskiftet 1839 av Skinnar Jöns Jönsson. Genom ett flertal köp och delningar förvärfvar E. E. Lindhé fastigheten 1907. Skinnar Margit Jönsdotter bor dock kvar i en liten del av uthusbyggnaden till sin död 1916.

E. E. Lindhé kom ursprungligen från Örebro och flyttade till Mora 1891. Familjen flyttade till Sollerön 1902.

Affärsverksamheten bedrevs på nedre botten med lager i uthusbyggnaderna. De övre våningsplanen användes för pensionsverksamhet. Mellanvåningen användes som matsal och här förekom en del bröllopfester.

Framför affären stod ursprungligen en sockenstuga. Den flyttades 1937 till en plats mittemot den gamla godtemplarlokalen.

Sockenstugan. Bond Maria gifter sig med Mats Albert Larsson. Koopens fotosamlingar.

Flytten gav plats för en utbyggnad av affären på framsidan mot vägen. Läs mer om sockenstugan i en artikel av Bond Erik Persson i Sool-Öen 2002.

Den gamla stugan på gården hyrdes ut till Hembygdsföreningen under en period. Vid utbyggnaden av affären åren 1956-57, stod den i vägen och flyttades till Gesundaberget, där den senare tjänstgjorde som värmestuga.

Det gamla köket på nedre botten gjordes om och hyrdes ut för bankverksamhet år 1918. Även Sollerö sockens nämnder har senare nyttjat denna lokal för en del av sina sammanträden.

Foto ur Koopens fotosamlingar.

Året 1953 byggs huset ut med busstation och kiosk. Till att börja med drevs kiosken i egen regi. Delen utarrenderas 1954 helt till Erlandssons Bussbolag. I Gesunda tog man över kiosken efter Leonard Tjärnberg 1959.

Ett flertal om- och tillbyggnader har skett genom åren. I mitten av 30-talet byggdes butikslokalen ut med större yta mot vägen. Fryshusföreningen uppförde en byggnad på gården år 1954. År 1956 byggdes butiken om till snabbköp och fick en lagerbyggnad i direkt anslutning till butikens norra del. År 1975 förlängdes lagerbyggnaden.

Den senaste utbyggnaden skedde 2007. Butiken fick, förutom

större butiksyta, ytterligare plats för lager, kylrum och en ny lastbrygga.

Verksamheten

Den första styrelsen bestod av följande förtroendemän: Mattias Svensson – ordförande, Anders Holmer – vice ordförande, Flint Per Larsson – kassaman, Mårten Anders Eriksson – sekreterare samt Bälter Anders Persson.

Styrelsen: Flint Per Larsson, Anders Bälter, Mattias Svensson, Anders Holmer och Mårten Anders Eriksson. Sittande personalen: Bond Johan Andersson, Bälter Johan Persson och Anna Duhlbo. Foto ur Koopens fotosamlingar.

Styrelsearbetet

I tidiga protokollsböcker kan man bland annat läsa om:

- Bälter Johan Persson beviljas 1919 en veckas semester.
- Lönelöft, dyrtidstillägg, anställningar. Centrala avtal kom först i senare delen av 40-talet.
- Ansökan om medlemskap och begäran om utträde.
- Styrelsen tar beslut i februari 1918 att hyra ut köket på nedre botten till Landsfiskal Anders Styvén, som där vill inrätta bankkontor. Man rev därför ut spisen och satte in en kakelugn.
- I ordningsregler från 1923 för anställda fastslogs att butiken

skall vara öppen från 08:00 till 19:00.

- Samma år togs beslut om att byta ut den gamla vedeldade kaminen till en elektrisk.
- Auktion på svårsålda varor genomfördes valborgsmässoafton under senare delen av 20-talet.
- På förslag från medlem utreds om man skulle kunna ordna ett stall med ett par spiltor på gården.
- Uthyrning av lägenheterna.
- Fastighetsunderhåll som tjärstrykning av tak, byte av taktegel på uthusbyggnader, tapetseringar och ommålningar m.m.
- Beslut om leveranser till depå för skogslag.
- Utgrävning av källare under det tilltänkta »Nya magasinet«. Två man utförde grävningen. Magasinet byggdes av sjunktimmer från Mångsjön och stod klart i september 1925.

Information till medlemmarna

I Kooperativa förbundets mönsterstadgar ingick att man skulle bedriva informationsarbete. Det skedde bl.a. via »Konsumentbladet« och prenumeration av tidningen »VI«. Prenumerationen sköttes via föreningen fram till 1976. Kvinnogillet hade säkert en viktig funktion i detta sammanhang.

Läs mer om kvinnogillet i en artikel av Agnes Häll »Vad sig i Sollerön tilldragit « i Sool-Öen 1972.

Ryssa. Foto: Häll Gustaf Nilsson

Gesunda. Foto: ur Koopens fotosamling.

Föreningens butiker

I en tid av expanderings under 1930 till 1950-talet utökade Sollerö Konsumentförening sin verksamhet, med butiker i Gesunda, Ryssa, Gruddbo och Utanmyra.

I Ryssa hyrde man först Hedmans äldre fastighet. Den nybyggda affärsfastigheten vid dammen, stod klar först 1945.

I Gesunda startade man verksamheten i Solins uthus. Från 1937 hyrde man sedan butikslokalerna av Kalén. Föreningen övertog hösten 1958 Svarv Johan Jönssons butiksfastighet och byggde nytt. I Gruddbo började försäljningen i Lärkagårdens äldre fastighet omedelbart invid »korsgatu«. Tidigare bedrev Frida Bylund butik och kafé i lokalerna. År 1953 flyttade man till nybyggd lokal norr om vägen. Gruddbo fick på detta sätt föreningens första snabbköp. Utanmyra fick sin butik år 1950 i hyrda lokaler hos Halvarssons.

Efter en period av lugn och jämn utveckling med det stabila bondesamhället som ekonomisk grund, skedde en starkt mekaniserad utveckling och dess behov av allt större enheter i affärlivet och allt större investeringskrav. Detta påskyndade i sin tur i snabb takt omstrukturering och anpassning i näringsliv och handel. Nya livsmedelslagar medförde kostnader och investeringar i den allt hårdare konkurrensen. Detta bidrog till att vissa enheter inte

Utanmyra 1964. Inga Danielsson avtackas. Foto ur Erik Petterssons fotosamling.

gav godtagbara resultat. I snabb acceleration skedde detta under 1960 – 1970-talet och drabbade framför allt byar och ytterområden med lågt kundunderlag. Utvecklingen i glesbygderna var inte något speciellt för Sollerön utan visade en klar tendens över hela landet. Sollerö Konsumentförening kunde självfallet inte undvika konsekvenserna av konjunkturerna och styrelsen nödgades efterhand fatta svåra beslut om nedläggning av butikerna i Utanmyra, Gruddbo och Ryssa. Besluten var helt nödvändiga för att inte äventyra hela föreningens ekonomi och fortbestånd.

Butikens utformning

I början skedde all försäljning över disk. De flesta varorna fanns på hyllor bakom expediten eller under disken som skilde kund och expedit. En del varor fanns i lagerutrymmen i byggnaden eller i andra lokaler på gården. Kunden berättade för expediten vilka varor som önskades. Många varor såldes i lös vikt och var alltså inte inslagna i egna förpackningar som idag. Den tidens merförsäljning kunde bestå i att expediten ställde en fråga till

Koopen. Bond Johan Andersson, Anna Duhlbo och Bälter Johan Persson. Foto ur Koopens fotosamling.

kunden innan sammanräkningen av totalpriset gjordes: ”Något annat, salt och tändstickor kanske?”

Skyltfönster

Koopen hade ursprungligen två skyltfönster, och efter utbyggnaden 1935 fanns fyra skyltfönster. Att sköta dessa fönster var en viktig syssla och innehållet anpassades till säsong och kampanjer. Kampanjer kunde gälla pepparkakor, kaffe, gardiner, stövlar till älgjakten eller julklappar. Många skyltar och affischer målade man själv.

Snabbköp

I mitten av 50-talet byggdes butiken om till snabbköp. Det krävde att de flesta varorna hade sin egen förpackning. Försäljning av kött, kokkorv, köttfärs m.m. skedde dock i »Charken«. Här kunde inte kunden själv plocka varorna utan avdelningen var bemannad med en expedit. I kylrummet hängde allehanda charkuterivaror

Charken. Nils Tomth och Erik Stolt. Foto ur Koopens fotosamling.

innan de gjordes i ordning för exponering i disken. Allt kött styckades på plats och köttfärsen maldes i egen kvarn. Önskade kunden t.ex. skivad skinka fanns en maskin avsedd för detta. En av kvällssysslorna var att med en grov stålborste skrubba huggkubben som använts under dagen för styckning av kött. Dessutom skulle alla verktyg och maskiner diskas.

Under en tid skedde försäljningen dels som snabbköp, men även över disk när det gällde en del andra varor förutom charkuteri. Det gällde t.ex. manufaktur, byggvaror, oljeprodukter, kraftfoder, bensin och fönsterglas med kittning m.m.

Leverantörer

De första åren stod kringresande grosshandlare och förbönder för många leveranser till butiken. Det förekom även lokala leverantörer från Sollerön med omnejd.

Från början var mjölk inte en vara i butiken. Mjölk hade man hemma på gården. År 1935 ansöker föreningen om att få sälja mjölk och grädde. Försäljningen gällde endast till skogslag, eftersom man inte hade tillräckliga kylanordningar i butiken. Först 1955 begärde man hos Dalarnas mejeriförening att få sälja mjölk i butiken. De levererades i backar om 16 flaskor. Leverans skedde med mjölk-

bilen, som körde mjölkkrukor från gårdarna till mejeriet i Mora.

Bröd kom på 50-talet från DKP-bageriet i Mora (Dalarnas kooperativa produktionsförening), som låg vid nuvarande hockeyarenan i Mora. Brödet fraktades i stora platta lådor i höga travar. Brödet packades sedan om i mindre förpackningar och prissattes innan försäljning.

Åbergs slakteri levererade kött, falukorv m.m. i bruna trälådor. De levererades per buss via Ryssa och Gesunda. Lådan lastades av på planen framför butiken. Efter att butiken tagit hand om sin del i lådan, fraktades lådan vidare ner till konsum i Utanmyra på packmoped. Många vådliga färder har skett nerför *Kråkkan*. Tidigare hämtades lådan av personalen i Utanmyra längst uppe i backen eller vid Erlandssons garage, och fraktades för hand på dragkärra.

År 1958 fick föreningen rättighet att sälja pilsner för avhämtning. Detta krävde en ändring i föreningens stadgar. Samma år blev man också tipsombud.

Idag fraktas många varor från Västerås och Bro, norr om Stockholm. Det ställs höga krav på kylning av färskvaror och frakten sker under noggrann kontroll.

Sortiment

Genom åren har en anpassning av sortimentet skett. Det gamla jordbrukarsamhället hade sina behov och köpvanor. Förutom livsmedel och husgeråd fanns varor som t.ex. kraftfoder, melass, liar, orv, verktyg, fotogen, lampglas, ljusvekar, betsel, hästskor, hästskosöm, becktråd och allehanda verktyg för jord- och skogsbruk. Senare såldes även bensin från egen pump på framsidan av affären. Den första modellen drevs för hand. I oljeboden fanns alla möjliga oljor och smörjmedel.

I början av verksamheten förvarades varor, som krävde kyla, i gårdens källare. Det gällde t.ex. det torrsaltade »Amerikafläsket« som hängde i stora krokare i källartaket. Detta fläsk var populärt under vinterns skogsarbete, eftersom det var enkelt att förvara.

Sortimentet av byggmateriel utökades senare med armeringsjärn, plattjärn, murtegel, eldfast tegel, isolering, papp, masonit, byggskivor, cement, dynamit m.m.

Även idag präglas butiken av ett brett sortiment. Dessutom har vi idag tillgång till många nya tjänster som t.ex. paketutlämning, filmuthyrning, fiskekort, medicinhantering och spel. Läs mer om detta i artikeln »KOOPEN 2010« i Sool-Öen 2011.

Varumärken

Konsum har under åren haft många egna varumärken. Många minns säkert Cirkelkaffe.

Kaffet levererades i paket med hela bönor. I butiken fanns en elektrisk kaffekvarn där man själv, eller med hjälp av expedit, kunde mala sitt kaffe. Den gick att ställa in på grov- eller finmalet. En härlig doft spred sig i butiken. Senare ersattes paketen med färdigmalet kaffe på burk och kvarnen hade gjort sitt.

Gustaf Eriksson instruerar Jan-Erik Rapp och Hasse Olsson i Gruddbo.
Foto ur Koopens fotosamling.

Springsjas

Många har fått en första kontakt med yrkeslivet genom sommarjobb som springsjas eller biträde. Läs om detta i Sool-Öen 1999 »Springpojke i Koopen på 1940-talet«.

Kompetens

Det förändrade sortimentet och utbudet av tjänster i butiken, fordrar nya kompetenser.

I dag krävs inte att man ska kunna stycka kött, veta skillnad på trådspik, pappspik och dyckert.

Däremot ska man kunna hantera datorer, lämna ut paketförändelser, ta emot Tips och andra spelblanketter etc.

Tidigare erbjöd KF kurser på »Vår gård« för att bli ett duktigt biträde eller butikschef. I dag är de flesta självlärda under handledning av mer erfarna anställda.

DKP-Borlänge ger personalen mer kunskap om kött.
1950-talet. Foto ur Koopens fotosamling.

Föreningschefer under de första 100 åren

Bälter Johan stannade kvar som chef fram till 1934, då han flyttade till Falun. De efterföljande cheferna hade tidigare erfarenhet av arbete inom konsum och regionen. Göte Halvarsson, Erik Stolt, Jan Thorell och Ulrika Thorell har alla tidigare arbetat i föreningen. Även Per Nääs hade tidigare arbetat i föreningen som expedit under 30-talet.

Bälter Johan Persson.....	1916-1934
Erik Hedin.....	1934-1940
Gunnar Jonsson.....	1940-1948
Gustaf Eriksson	1948-1957
Göte Halvarsson	1958-1960
Per Nääs.....	1960-1979
Erik Stolt.....	1980-1988
Jan Thorell.....	1989-2008
Ulrika Thorell	2008-

Om ytterligare 100 år

Den ursprungliga kooperativa idén om att leverera varor av god kvalitet till medlemmarna, lever ännu kvar idag. Butiken erbjuder dessutom många produkter som är bra miljöval. Tillfälliga besökare imponeras av det breda sortimentet som erbjuds.

För de pionjärer som startade verksamheten för hundra år sedan skulle nog dagens Koopen upplevas som en utopi.

Förhoppningsvis har vi fortfarande en affär av något slag på Sollerön om 100 år. Om 10 år kanske vi istället beställer våra varor via nätet och får dem levererade via drönare eller robotar av något slag.

Om 20 år finns kanske ingen butik kvar. En butikslokal är överflödig.

Om 100 år är det kanske dags att börja om från början med en ny kooperativ förening och lokala leverantörer.

Torbjörn Nääs

Källor

Sollerö Konsumentförening. Styrelseprotokoll. År 1908–1928 och 1944–1956.

Sollerö Konsumentförening. Protokoll från föreningsammansammanträden. År 1908–1928, 1928–1965 och 1966–1992.

Sollerö Konsumentförening. 1966. Verksamhetsberättelse utgiven vid 50-årsfirandet.

Koopens fotosamlingar.

Lagfartshandlingar, avtal, ansökningar m.m. i Koopens arkiv.

Sool-öen: Solleröns hembygdsbok. (1972, 1999, 2002 & 2011)

Sollerön: Sollerö hembygdsförening.

I författarens ägo:

Nääs, Per. 1980-1981. Minnesanteckningar.